

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓS RENDSZER MŰKÖDTETÉSÉNEK IRÁNYELVEI

Tézisek az akadémiai kerekasztal konferenciához

1978. március 7.

RÓZSA György

A Magyar Tudományos Akadémia évente mintegy 8–10 alkalommal akadémiai ankét, kerekasztal konferencia, klubdélután keretében vitat meg össz-akadémiai érdeklődésre számot tartó témákat. Ezek jegyzékét az MTA Elnöksége hagyja jóvá. A vita bevezetőjeként a felkért előadó tézisei, vagy írásban előzőleg kiküldött előadása szolgál. E rendezvényeken akadémikusok, akadémiai vezető tudományos szakemberek és külső meghívott szakemberek vesznek részt. Jelen konferenciát SZENTÁGOTHAJ János, az MTA elnöke nyitotta meg és a konferencia elnöki tisztének betöltésére PACH Zsigmond Pált, az MTA alelnökét kérte fel.

Előzmények

A társadalomtudományi információ fejlesztéséről a kormány Tudománypolitikai Bizottsága 1974-ben hozott határozatot, míg 1976 júniusi határozatában felhatalmazta a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságot (TKB), hogy dolgoztasson ki irányelveket a társadalomtudományi információs rendszer továbbfejlesztésére. A TKB és a Kulturális Minisztérium munkaszerveként 1977-ben alakult Társadalomtudományi Információs Munkacsoport előterjesztését az információs rendszer kialakításáról 1978 februárjában vizsgálta meg a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság. Az Akadémia 1975 áprilisában ankét keretében vitatta meg „A korszerű információ szerepe a tudományos kutatásban” c. témát.* A Tudománypolitikai Bizottság határozata alapján 1977-ben indultak meg a Szakmai Információs Rendszer (SZIR) kidolgozásának munkálatai. A kiépülő rendszer-

* A bevezető előadás – szerzője RÓZSA György – megjelent a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1975. 6. számában, továbbá ld. az MTA Elnökének „Tájékoztatás a tudományos információ tárgyában tartott ankétról” c. iratát (1975. ápr. 21. 4 p. soksz.)

nek – a társadalomtudományok sajátosságaiból következően – önálló fejezete lesz a társadalomtudományi tájékoztatás. Még két motívum a hazai előzményekhez: a jövőben a tudományirányító szervek fokozottan kívánják bevonni a közgyűjtemények munkatársait a tudományos munkába, továbbá a kutatási főiránnyá váló komplex témakör, a nemzeti múlt értékeinek feltárása fokozott feladatok elé állítja a társadalomtudományi információt.

A fentiekben vázolt hazai előzmények mellett vannak nemzetközi vonatkozások is. Az Unesco napirendre tűzte az UNISIST (World Science Information Programme) kiterjesztését a társadalomtudományokra. A szocialista országok tudományos akadémiái 1976 júniusában létrehozták a nemzetközi társadalomtudományi információs rendszert, a MISZON-t (Mezsdunarodnaja informacionnaja szisztema po obscsesztvennum naukam). A különböző társadalmi rendszerű országok együttműködését kívánja elősegíteni a tájékoztatás területén az Unesco és a Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács ún. bécsi társadalomtudományi központja kezdeményezésére az 1977 nyarától időszakonként ülésező európai társadalomtudományi információs konferencia.* Keleti és nyugati szakértők közreműködésével működik immár több mint két évtizede a Nemzetközi Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottság. Jelentősen kiépültek vagy kiépülőben vannak az ágazati együttműködések is, mint például a közgazdasági tájékoztatás a szocialista országok megfelelő intézményei között. Egyes országokban nagyszabású társadalomtudományi információs programok működnek, így megemlíthető a francia CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) Humán Dokumentációs Központjának tevékenysége.

Mind a hazai előzmények, mind a nemzetközi vonatkozások egyaránt a társadalomtudományi információ megnövekedett jelentőségére utalnak. Az alábbi tézisek alapjául a Társadalomtudományi Információs Munkacsoport „Előterjesztés a társadalomtudományi tájékoztatás továbbfejlesztéséhez” (1978 február, 13 p. soksz.) c. írása szolgál.

Tézisek

1. Társadalomtudományi információ a társadalomtudományi és humán könyvtári és dokumentációs szolgáltatások összességét értjük. E szolgáltatások a legszélesebb értelemben vett szakirodalmon alapulnak és szakirodalmi jellegűek. A feldolgozott szakirodalom és az ezen alapuló szolgáltatások bármily formában előfordulhatnak (könyv, folyóirat, kutatási jelentés, mikroreprodukció, mágnesszalag stb.). Az adatarchívumok (pl. szociológiai felmérések kérdőívei, népszámlálási lapok stb.) és levéltárak kapcsolódása a társadalomtudományi információs rendszerhez később vizsgálendő.

2. A társadalomtudományi információs rendszer célja az, hogy a különböző használói típusok számára biztosítsa a politikai, gazdasági, tudományos és kulturális feladatok megoldásához szükséges információkat a tájékoztatás komplex eszközeivel. Ez szükségessé teszi azt, hogy a rendszer állandó, szerves kapcsolatot építsen ki mind a megfelelő nemzetközi, nemzeti, mind a hazai információs rendszerekkel. Ez vonatkozik

* 1977: Moszkva, 1978: Blazjevko (Poznan).

mindenekelőtt az ugyancsak most szervezendő Szakmai Információs Rendszerre (SZIR), amelynek a társadalomtudományi információs rendszer önálló része.

3. A társadalomtudományi információs rendszer szervezésénél is alapvetően a felhasználók ágazonként és felhasználói kategóriáinként eltérő információszükségleteiből kell kiindulni és figyelemmel lenni a kutatások növekvő interdiszciplináris tendenciájára.* A társadalomtudományi információ tekintélyes része nemcsak a társadalomtudományi ágazatok elméleti és gyakorlati művelőiehez, hanem az egész társadalmi–gazdasági–műszaki élethez szól.

4. Tudományterületenként differenciáltan kell biztosítani a vezetői tájékoztatást, a politikai és állami vezetés információellátását. E célra elsősorban az eredeti dokumentumokat is helyettesítő anyagokra, információs szintézisekre, egyedi esetekre készített tematikus és adatjellegű (faktorgrafikus) összeállításokra van szükség. A kutatás-fejlesztés és a felsőoktatás részére általában szükség van az adott tudományterület és a határtudományok új eredményeinek ismeretére, amit ágazonként eltérő mértékben kell kiegészíteni retrospektív információval (folyamatos regisztráló funkciók: gyors tájékoztatás, referálás, kurrens és retrospektív bibliográfia). A döntéselőkészítésben és a végrehajtásban résztvevők, tehát a gyakorlati szakemberek részére leginkább adatjellegű (faktorgrafikus) és referáló tájékoztatásra van szükség. A közművelődési információigény kielégítésének változatos formái lehetségesek, mint amilyenek a tematikus ajánló bibliográfiák, figyelemfelhívó annotációk stb. Az egyes használói kategóriák között nincsenek merev választóvonalak, a szolgáltatások kölcsönösen felhasználhatók, kombinálhatók, „átcsomagolhatók”.

5. Valamennyi használói kategóriára érvényes, hogy mivel a társadalomtudományok területén továbbra is döntő az eredeti dokumentumok szerepe, változatlanul megmarad a jelentősége a hagyományos könyvtári szolgáltatásoknak (könyvtárközi kölcsönzés, katalógusok stb.), ezért ezek fejlesztése, korszerűsítése a tájékoztatási rendszer egyik feladata. Ez annál is inkább kívánatos, minthogy a társadalomtudományi információs rendszer egészében a könyvtárakra épül.

6. A társadalomtudományi információs rendszer szakterületenkénti alrendszerekből áll. Ezeket az alrendszereket (szociológia, jog stb.) kijelölt információs szakközpontok fogják össze módszertanilag. A kooperáció kiterjedne a dokumentumbázisnak munkamegosztáson alapuló fejlesztésétől a szolgáltatások koordinált biztosításáig. A szakközpontok tudományos orientálását alternatívan a tudományterületileg illetékes akadémiai kutatóintézet, akadémiai bizottság, vagy a szakközpont mellett szervezendő használói (tudományos) tanács biztosítaná. Így például a magyar irodalomtörténet információs szakközpontja az Országos Széchényi Könyvtár volna, melynek tudományos orientálását az MTA Irodalomtudományi Intézete látná el, vagy az állam- és jogtudomány szakközpontja az Országgyűlési Könyvtár volna az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete tudományos orientálásával. Az ágazati szakközpontok és hálózatok fokozatosan épülnek ki. Az ehhez

* 1978 áprilisában a MISZON-munkaterv keretében a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tudományos ülést szervezett a társadalomtudományi interdiszciplináris kutatások információs módszereiről. Az ülés iratai megjelennek kötetben.

szükséges helyzetképet és a fejlesztési terveket néhány ágazat esetében a TKB elnökének felkérésére még ez évben megtárgyalnak az illetékes akadémiai bizottságok.*

7. A társadalomtudományi információs rendszer egészét érintő bizonyos fejlesztéseket központilag és központi finanszírozásból kell megoldani (TKB), továbbá megvizsgálni az egyes központi szolgáltatások helyzetét és megjavításának lehetőségét. Az előző kategóriába tartozik a gépesítés, a szükséges technikai felszereltség biztosítása (telex, mikrofilmtechnika, reprográfia), továbbá az automatizálás, ideértve a nemzetközi rendszerekbe vagy szolgáltatásokba való bekapcsolódást. A második kategóriába tartozik a kutatásnyilvántartás, az útjelentés-nyilvántartás és egy általános társadalomtudományi ki-mit-hol kutat (referral center) szolgáltatás kifejlesztése.**

8. A társadalomtudományi információs rendszer működtetésének kulcskérdése a szakképzettség. Ennek megoldásához az is szükséges, hogy az egyes szakterületek, tudományterületek szakember-szükségletük tervezésekor vegyék számításba a tájékoztatás területére irányítandó felsőfokú végzettségű társadalomtudományi szakembereket is. Biztosítani kell a felsőfokú végzettségű könyvtári-tájékoztatási szakemberek képzését, illetve átképzését. Az információs szakemberek képzése mellett megoldást kíván a haszná-lóképzés is. A felsőfokú oktatásban helyet kell kapnia a hallgatók információismereti oktatásának is (bevezetés a tudományterület szakirodalmi forrásaiba).

9. A társadalomtudományi információs rendszernek figyelembe kell vennie az országos szakmai információs rendszerre érvényes működési elveket, tevékenységét (beszerzés, feldolgozás, szolgáltatás) úgy kell terveznie, hogy az – sajátosságait szem előtt tartva – kompatibilis legyen a hazai, a nemzetközi, a szocialista információs rendszerekkel.

Vita***

A vitában felszólaltak BOGNÁR József, KERESZTURY Dezső, SZENTÁGOTHAJ János akadémikusok, FÜZES Endre, a Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztályának munkatársa, PATAKI Ferenc, az MTA Pszichológiai Intézetének igazgatója, SZABADY Egon, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke, HERMAN József egyetemi tanár, WALLESHAUSEN Gyula, a Közgazdasági Egyetem Könyvtárának igazgatója, BUDAI Tamás, a Belkereskedelmi Kutató Intézet osztályvezetője, HAVASI Zoltán, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatóhelyettese.

A vitát PACH Zsigmond Pál, az MTA alelnöke foglalta össze a következőképpen: A vita során egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy az információ a tudomány integráns része. A vita egynemely hozzászólása a társadalomtudományi információ fogalmát szélesebben értelmezte, mint a tézisek (pl. BOGNÁR akadémikus, aki a külkereskedelmi információs rendszert is odatartozónak véli, vagy FÜZES Endre, aki a múzeumok tárgyi

* Az elkészült helyzetelemzések és fejlesztési koncepciók: pedagógia, jog, politika, magyar irodalomtudomány.

** A kutatás- és szakfordítás nyilvántartásokra, valamint a referral centerre vonatkozó munkálatok elkészültek.

*** Ld. az ankét részletes ismertetését: Magyar Tudomány, 1978. 6. sz. Fekete Gézáé tollából.

hagyaték nyilvántartását is a társadalomtudományi információs rendszer keretében képze-
li el.) Jelen elgondolás azonban csak a tézisek megfogalmazta keretben, vagyis szakirodalom-
ban tud reálisan számolni a társadalomtudományi információs rendszerrel. Egyetértés van
abban, hogy a társadalomtudományi információt a könyvtárakra kell építeni, az informá-
ció tudományos orientálását pedig helyes az érdekelt használókra bízni (egyetemi,
kutatóintézeti szakemberek). A társadalomtudományi információ ágazatainak helyzetéről
és a tennivalókról készüljenek felmérések. Reális az az elgondolás, hogy társadalomtudo-
mányi információ szakterületenkénti alrendszerekből álljon egy-egy információs szakköz-
pont módszertani irányítása alatt.

Zárómondatok

Az előzőekben kifejtettekből is kitűnik, hogy egy országos információs rendszer
létét könnyebb deklarálni, mint azt valóban életre kelteni és működtetni. A Társadalom-
tudományi Információs Munkabizottság úgy tekinti, hogy az eddigi többéves előkészítő
munka megalapozó jellegű volt és sok még a teendő.

Ami az alakulóban levő rendszer fő vonalait illeti, a következőket emelném ki:

- a társadalomtudományi információ ö n á l l ó része az országos szakmai infor-
mációs rendszernek,
- a társadalomtudományi információs rendszer kiépítését az információs szakem-
berek és a használók együttműködésével kell megvalósítani,
- a rendszert annak figyelembevételével kell megvalósítani, hogy a társadalomtudo-
mányi információ az egész társadalomhoz szól,
- a rendszernek egyaránt ki kell elégítenie a társadalomtudományok kettős
funkciójából, a valóságfeltáró és ideológiai funkcióból eredő információs
igényeket.

A Chalmers University of Technology
könyvtárának útmutatójából